

Nuoret aikuiset työmarkkinoilla ja niiden kynnyksellä – elämänkulun näkökulma

Mirja Määttä & Frida Westerback¹



Artikkelissa tarkastellaan seurantatutkimusaineiston valossa, millaisena elämänkulun kenttänä työelämä näyttäytyy nuorille aikuisille ja millaisia tulevaisuuden toiveita heillä on. Tutkimus liittyy monitieteisen elämänkulututkimuksen sekä siirtymiä tarkastelevan nuorisotutkimuksen kysymyksenasetteluihin. Tutkimusaineisto koostuu vuosina 2018–2020 toteutetuista 29 nuoren kolmivuotisista yksilöhaastatteluista. Seuranta-aineistoa on analysoitu elämänkulun näkökulmasta sisällönanalyysin keinoin. Tulokset osoittavat, että nuorten aikuisten elämänkulussa työelämällä ja siihen valmistautumisella on merkittävä asema. Suhde työelämään vaihtelee vuosien varrella työelämäkokemusten, urapohdintojen, opiskelujen ja työttömyysjaksojen myötä. Aineistosta erotamme neljä elämänkulkukategoriaa suhteessa työelämään: 1. työelämän ovet raottuvat vain hetkeksi ja taas sulkeutuvat; 2 a. opintoihin panostaminen nostaa työmarkkina-arvoa ensimmäistä kertaa; 2 b. uudelleen kouluttaminen nostaa työmarkkina-arvoa; 3. työelämä avautuu ja oma asema on vakiintumaan päin; sekä 4. työelämäsuhde kehittyy vaihtoehtoiseksi. Osalla nuorista tulevaisuus näyttäytyy toiveikkaana, kun koulutuksessa tai työelämässä löytyy sopiva paikka. Sulkeutuvien työelämäovien taakse jääville nuorille hyvät tulevaisuudennäkymät näyttäytyvät vaikeasti saavutettavilta ja osa heistä tarkasteleekin tulevaisuutta päivä kerrallaan -asenteella. Osa nuorista löytää perinteisen työelämäosallistumisen sijaan muita merkityksellisiä asioita elämässään.

Asiasanat: elämänkulku, siirtymät, tulevaisuus, koulutus, työllistyminen

” Työ on parasta sosiaaliturvaa” -iskulause toistuu suomalaisessa yhteiskunnassa, jossa vakiintunut asema työmarkkinoilla on nähty aikuisuuden normina ja hyvinvoinnin takaajana. Nuorille aikuisille työn syrjään pääseminen on usein keskeinen tavoite ja elämäntilanteen kannalta ratkaiseva, joskin vain harvoin kertaluonteinen käännekohta. Nuorten siirtymä työelämään on tutkimuksissa kuvattu epälineaariseksi ja pitkittyneiksi ja heidän asemansa työmarkkinoilla on usein epävakaa. Tyypillistä on, että nuorten aikuisten elämäntilanteet vaihtelevat lyhyiden työsuhteiden, työttömyyden, opiskelun ja erilaisten palvelujen asiakkuuksien välillä (Järvinen & Vanttaja 2013; Aaltonen & Berg & Ikäheimo 2015). Tunnusomaisia ovat niin sanotut jojo-siirtymät eli nuori joutuu palaamaan lähtöpisteeseen: esimerkiksi valmistuttuaan ammattiin hän voi jäädä työttömäksi, kunnes lähtee uudelleen opintoihin ja sitä kautta pyrkimään kohti työelämää (ks. esim. Walther 2006).

Toisaalta tilastoihin perustuva työelämätutkimus osoittaa, että epävarma ja prekaari työ on tyypillistä nuorten työelämän alkuvaiheessa. Ennen pitkää nuoret yleensä löytävätkin vakaan aseman työmarkkinoilta. (Ojala & Nätti & Lipiäinen 2018.) Epälineaarisuus ja epävakaus, joita on käytetty nuorisotutkimuksessa kuvaamaan nuorten siirtymiä, luonnehtivat nykyään myös monen varttuneemman elämää (Woodman & Wyn 2015). Työelämä onkin muutoksessa: sitä muokkaavat muun muassa alustatalouden yleistymisen, vuokratyösuhteet sekä henkilökohtaisen osaamisen kehittämisen vaatimus. Nuorten tulevaisuuden suunnitelmiin vaikuttavat lisäksi maailmanlaajuiset poliittiset, ekologiset ja taloudelliset ongelmat. (MacDonald & Giazitzoglu 2019; Helne & Hirvilampi 2021.)

Joillekin nuorille siirtymävaiheet tuovat vapautta ja mahdollisuuksia itsensä etsimiseen

ja toteuttamiseen, kun taas toiset kokevat pikemminkin ulkopuolisuutta työmarkkinoille asettumisen vaikeuksissa. Työelämään pääsyn viivästyminen, epävarma asema työmarkkinoilla sekä pitkittyneet työttömyysjaksot vaikuttavat käsitykseen itsestä, alentavat työhön liittyviä odotuksia ja kapeuttavat tulevaisuudennäkymiä (Hanski & Järvensivu 2020). Nuoret ovatkin jo pitkään kantaneet harteillaan riskiyhteiskunnan epävarmuuksia ja yksilöllistyneitä vastuita. On epävarmaa, vievätkö tehdyt valinnat sinne, minne nuori pyrkii pääsemään. (Beck 1992.) Nuorilla ei siten ole yhdenvertaisia mahdollisuuksia vastata työmarkkinakansalaisuuden vaatimuksiin verrattuna aikaisempiin sukupolviin (Kallio & Åberg 2022).

Tarkastelemme tässä artikkelissa nuorten aikuisten suhdetta työelämään ja siihen läheisesti kytkeytyviä opintoja osana heidän elämäntilanteensa. Empiirinen aineistomme mahdollistaa nuorten eletyn elämän, haastatteluhetken nykyisyyden ja tulevaisuudenkuvien tarkastelun. Olemme tavoittaneet haastateltavat nuoret Lahdesta ja Vantaalta eri palveluja yhteen kokoavista Ohjaamoista, joissa tuetaan nuoria koulutus- ja työelämäsiirtymissä sekä arjen kysymyksissä. Analysoimme kolmena vuotena seuraamamme 29 nuoren aikuisen kokemuksia työmarkkinoilla tai sen kynnyksellä. Tarkastelemme heidän elämäntilanteensa erityisesti koulutus- ja työelämäsiirtymien näkökulmista.

Nuoret kuvailivat suhdettaan työelämään ja tulevaisuuteen aiempien kokemustensa perusteella, ponnistelujen, onnistumisten ja epävarmuuksien keskellä. Hahmotimme nuorten seurantahaastatteluista erilaisia elämäntilanteiden kategoriaita, jotka osoittavat että työelämäsiirtymillä on iso rooli nuorten elämäntilanteen ja siirtymävaiheet ovat monimuotoisia ja usein kompleksisia. Nuori aikuisuus onkin siirtymien kannalta vilkasta aikaa. Työmarkkinoiden muutosten ja nuo-

ruuden pidentymisen myötä nämä siirtymät kuitenkin lykkääntyvät – tai jäävät mahdollisesti kokonaan toteutumatta. Tutkimukseen osallistuneet nuoret pyrkivät kaikki, tavalla tai toisella, löytämään paikkansa työelämässä; he olivat sisäistäneet ansiotyön keskeisen merkityksen yhteiskuntaan kiinnittymisessä. Tutkimus laajentaa ymmärrystä nuorten aikuisten työelämän kynnyksellä kohtaamista haasteista ja mahdollisuuksista nuorten omasta näkökulmasta käsin.

Työ ja tulevaisuuteen suuntautuminen

Vaikka tulevaisuudesta ei voi tietää juuri mitään varmaa, ihmiset tekevät tulevaisuutta koskevia oletuksia, arviointia ja ennakoitua. Myönteiset odotukset omasta tulevaisuudesta voivat sekä kannustaa elämässä eteenpäin että vaikeuttaa elämää vastoinkäymisten kohdattessa, varsinkin jos tulevaisuuden suunnitelmat ovat tarkkaan rajattuja ja joustamattomia. (Rubin 2008; Varjo & Kalalahti & Jahnukainen 2018.)

Nuorisobarometriaineisto vuodelta 2019 osoittaa, että elämänarvona työ on kasvussa nuorten keskuudessa. Nuoret ovat valmiita panostamaan paljon työn saamiseen. Tämä voi tarkoittaa muiden henkilökohtaisten suunnitelmien viivästyistä, kuten perheen perustamisen siirtymistä. Suurin osa suosii myös ansiotyötä suhteessa etuuksilla eläimeen, vaikka työ ei lisäisi tuloja. Vaikka nuoret ovat valmiita sitoutumaan työhön, nuorille on tärkeää, että työ on heidän arvojensa mukaista. (Haikkola & Myllyniemi 2020.) Nuoret omaksuvat myös työn tekemisen ja työntekijäkansalaisuuden ideaalin: se on tärkeä yhteiskunnallisen kuulumisen määrittäjä (Ågren 2021). Nykyinen työmarkkinakansalaisuus näyttää edellyttävän työmarkkinoiden odotuksiin vastaamista yritteliäisyydellä sekä

positiivisella, aktiivisella ja jopa tohkeisella mielialalla (Jokinen 2015; Ikonen & Nikunen 2019).

Nuoret, joilla on kulttuurisia, sosiaalisia ja taloudellisia resursseja, ovat usein avoimia muutoksille ja valmiita tarttumaan tarjolla oleviin mahdollisuuksiin. Nuoret, joiden resurssit ovat vähäisempiä, kärsivät eniten modernisaation lupausten, pysyvien työsuhteiden ja elämänkulun tasaisen etenemisen murtumisesta. He voivat tarkastella tulevaisuutta hyvin lyhyellä perspektiivillä, laajentuneen nykyisyyden näkökulmasta. (Leccardi 2008; 2014; Farrugia 2019.) Laajentunut nykyisyys on myöhäismoderni aikakäsitys, jossa nykyhetken merkitys ja lyhyellä aikajänteellä navigointi korostuvat (Kojo 2010; Leccardi 2014). Nuorten ajattelun lyhyt aikaperspektiivi liittyy yleisesti haastavaan tehtävään löytää paikka yhteiskunnassa (Rubin 2000).

Nuorten epävarma ja vaihteleva asema työmarkkinoilla tai niiden kynnyksellä tuottaa myös palvelu- ja etuusjärjestelmän kannalta usein statussiirtymää – esimerkiksi siirtymä opiskelijasta sairauslomalle tai työttömäksi voi aiheuttaa katkoja tarvittavan tuen saamiseen (Hiilamo ym. 2017). Tällaisissa elämänkulun muutoskohdissa ammatillinen tuki on usein tarpeen. Vuodesta 2015 alkaen useilla paikkakunnilla tukea on voinut saada valtakunnallisesti kehitetystä monialaisesta nuorten palvelupisteestä, Ohjaamosta (ks. TEM 2018). Ohjaamossa on pyritty tarjoamaan kokonaisvaltaista tukea erilaisissa elämäntilanteissa oleville nuorille ilman leimaantumisen pelkoa. Nuoret aikuiset etsivät Ohjaamosta usein neuvoja ja tukea elämänkulun keskeisiin siirtymiin, kuten asumiseen, urasuunnitteluun sekä tietoa erilaisista työmahdollisuuksista. Lisäksi he hakevat tietoa yhteiskunnan palveluista ja tukimuodoista. (Määttä 2018; Haikkola ym. 2021.)

Työelämään siirtymä osana elämänkulkua

Nuoruudessa tehdään valintoja, joilla on vaikutusta koko elämänkulkuun: punnitaan uravaihtoehtoja, tehdään koulutusvalintoja, saadaan ensimmäisiä työkokemuksia, muutetaan omilleen, valmistutaan opinnoista, siirrytään työelämään, muodostetaan parisuhteita, ehkä vakiinnutaankin, ja saadaan mahdollisesti lapsia. Glen H. Elder, Jr. (1998) korostaa elämänkulun tarkastelussa neljää näkökulmaa: aikaa, paikkaa, suhdetta toisiin ihmisiin ja yksilöllistä toimijuutta. Esimerkiksi historialliseen aikaan sidotut ja eri ikäkausiin liittyvät yhteiskunnalliset odotukset vaikuttavat nuoriin ja heidän valintoihinsa, samoin yhteiskunnallinen konteksti, asuinpaikan mahdollisuudet ja kulttuuriset normit. Elämänkulku muodostuu myös aina suhteessa muihin ihmisiin ja on näin ollen relationaalinen. Kaikki nämä näkökulmat muokkaavat yksilön toimijuutta. (Elder 1998; Hitlin & Elder 2007.)

Nuoruuden keskeiset siirtymät ajoittuvat usein päällekkäin ja niiden järjestys vaihtelee. Siirtymät ovat yhtäältä universaaleja, toisaalta yhteiskunnan rajaamia sekä nuorten yksilöllisen taustan ja resurssien mukaan eriytyviä (Aaltonen & Berg 2018). Valintoja ei tehdä vapaina, vaan valinnan pakot ja rajoitetut valinnanmahdollisuudet kuvaavat nykynuoruutta (Juvonen 2015; Salovaara 2021). Ken Roberts (2009) nimittää nuorten työelämäsiirtymiä rakenteistavia tekijöitä mahdollisuusrakenteiksi. Näitä ovat nuoren perhetausta, koulutus sekä työmarkkinoiden tila ja työnantajien rekrytointitarpeet ja -asenteet. Lisäksi nuoren asuinpaikka, sukupuoli ja etninen tausta avaavat ja sulkevat mahdollisuuksia (Roberts 2009). Suomessa esimerkiksi alueelliset koulutus- ja työmarkkinat rajaavat nuorten mahdollisuuksia ja koulutuslavalinnat eriytyvät vahvasti sukupuolen, yhteiskuntaluokan ja etnisyyden

mukaan (Tolonen & Aapola-Kari 2021; Haikkola 2021).

Peruskoulun jälkeiset toisen asteen koulutusvalinnat ovat nuorille usein hankalia ja ne tehdään erilaisin pääomin paikallisissa konteksteissa. Valinnat ovat paitsi yksilöllisiä ja sosiaalisia, myös rakenteellisia prosesseja, joissa nuoret tulevat tietoiseksi omasta koulutuksellisesta ja yhteiskunnallisesta arvostaan. (Tolonen & Aapola-Kari 2021.) Nuorten odotetaan olevan vastuussa omasta koulutusvalinnastaan, vaikka esimerkiksi perhetausta, kuten myös koulun eri ammattilaiset, vaikuttavat vahvasti nuorten päätöksentekoon (Salovaara 2021). Valinnat ja koulutuksessa pärjääminen vaikuttavat puolestaan pitkällä tähtäimellä henkilön työmarkkina-asemaan ja ansiotasoon. Korkeakoulutetut työllistyvät ammattitutkinnon suorittaneita paremmin ja heikoin työllisyystilanne on peruskoulun varaan jääneillä. Myös taloudellisilla taantumilla on pitkiä kielteisiä vaikutuksia nuorten asemaan työmarkkinoilla. (France 2016; Alatalo, Mähönen & Räisänen 2017.)

Koulutus- ja työllisyyspolitiikan toimet ja etuusjärjestelmä perustuvat pitkälti lineaarisen ja normatiivisen elämänkulun malliin. Niissä korostetaan sujuvia siirtymiä, aika-tilassa valmistumista ja jatkuvaa oppimista sekä yksilön aktiivisuuden, joustavuuden ja liikkuvuuden ihanteita (Julkunen 2008; Tolonen & Aapola-Kari 2021). Palvelu- ja etuusjärjestelmä ohjaa nuoria usein kapeasti työmarkkinoille ottamatta huomioon heidän mahdollisia muita tuen tarpeita (Gretschel & Myllyniemi 2020; Kallio & Åberg 2022). Monen nuoren kohdalla opinnoissa etenemistä ja työelämään pääsyä hankaloittavat esimerkiksi vaikeus löytää itselle sopivaa alaa, oppilaitosten riittämätön tuki sekä mielenterveyden ja jaksamisen haasteet (Haapakorva, Ristikari & Kiilakoski 2018). Korjattavaa on myös työllistymistä edistävissä palveluissa ja työoloissa (Haikkola ym. 2021).

Nuorten toiveissa työ on kuitenkin tärkeässä asemassa. Sen myötä koetaan osallisuutta myös suomalaiseen yhteiskuntaan, jossa työtä ei nähdä pelkästään taloudellisen tuotannon muotona vaan kokonaisvaltaisemmin elämän merkityksellisyyden ja hallinnan lähteenä sekä yhteiskunnan jäsentäjänä (Ågren, Pietilä & Rättilä 2020). Elämänkulun muutoksena siirtymä koulutuksesta työelämään on merkittävä: sen mukana muuttuvat sekä henkilön asema työkeskeisessä yhteiskunnassa ja sen hierarkiassa että asemaan liittyvät rooliodotukset (Levy & Bühlmann 2016). Osalle nuorista aikuisista työ merkitsee pääasiassa taloudellista turvaa ja mahdollisuutta elää ja tulla toimeen omillaan. Osa näkee työn eteenpäin vievänä prosessina ja toiset taas itsensä toteuttamisen, merkityksellisyyden kokemuksen ja henkilökohtaisen kasvun mahdollisuutena. Osa nuorista aikuisista painottaa työn sosiaalista merkitystä; työ liittyy työyhteisöön ja laajempaan yhteiskuntaan. (Westerback & Rissanen 2020.)

Elämänkulun ja siirtymän käsitteitä on kritisoitu nuorisotutkimuksessa normatiivisuudesta ja lineaarisen etenemisen odotuksista. Tällaisina ne leimaisivat nuoria, joiden elämänkulku poikkeaa valtavirrasta. (Wyn & Woodman 2006.) Anna Juntusen (2019) mukaan nuorisotutkimuksessa elämänkulun käsite voi kuitenkin avata ovia heidän moninaisten ja ainutlaatuisten elämänkulkujen ja siirtymien hahmottamiseen. Elämänkulun tarkastelu korostaa nuoruutta sekä olemisen (*being*) että tulemisen (*becoming*) vaiheena tunnustaen myös nuorten nykyhetken elämän merkityksellisyyden (France 2008).

Aineiston keruu ja analyysi

Tutkimusaineisto on kerätty vuonna 2018 alkaneessa Ohjaamoista työelämään -seurantatutkimuksessa, jossa tarkastellaan niitä mah-

dollisuuksia ja haasteita, joita nykyiset työ- ja koulutusmarkkinat tuottavat nuorten aikuisten elämään sekä eri palvelujen kykyä tukea nuoria heidän itsenäistymisvaiheessaan. Etsimme Vantaan ja Lahden² Ohjaamoissa haastateltavaksi 40 yli 18-vuotiasta nuorta aikuista, joille uraan ja työelämään liittyvät kysymykset olivat ajankohtaisia. Ohjaamo vaikutti sopivalta nuorten aikuisten tavoittamiseen, koska sen asiakaskunnan elämäntilanteet, koulutustaustat ja tuen tarpeet ovat hyvin vaihtelevia. Näin saimme tutkimukseemme taustoiltaan ja elämäntilanteeltaan erilaisia nuoria.

Rajasimme aineiston tässä artikkelissa 29 nuoren aikuisen haastatteluihin (vuosina 2018–2020), koska he osallistuivat seurantaan joko jokaisena kolmena vuotena (27 haastateltavaa) tai ensimmäisenä ja viimeisenä vuotena (2 haastateltavaa). Analysoituja haastatteluja on kaikkiaan 85, ja kukin haastattelu kestää keskimäärin 41 minuuttia.

Haastatelluista 18 oli miehiä, 11 naisia. Ensimmäisenä vuotena haastateltujen iän keskiarvo oli 23,6 vuotta. Heistä suurin osa (17) oli suorittanut jonkin tai useamman ammatillisen tutkinnon, viisi oli suorittanut ylioppilastutkinnon, neljä korkeakoulututkinnon ja pelkän peruskoulun varassa oli kolme haastateltavaa. Maahanmuuttajataustaisia henkilöitä haastatelluista oli kolme. Haastateltujen suhde Ohjaamoon vaihteli paljon; osa oli haastattelujen alkaessa ensimmäistä kertaa Ohjaamossa, eikä sen jälkeen käyttänyt Ohjaamon palveluja, osa taas hyödynsi Ohjaamon palveluja pidempään. Kahdessa ensimmäisessä teemahaastattelussa on hyödynnetty visuaalisia menetelmiä: retrospektiivistä työelämäkokemuksista kertovaa elämänviivaa sekä hyvästä tulevaisuudesta kertovaa kuvaa ja näiden yhteistä tulkintaa haastatteluissa. Kuva-avusteinen haastattelu on mahdollistanut sellaisten kokemusten ja toiveiden sanoittamisen, joita pelkällä haastattelulla ei olisi tavoitettu (ks. Vilmilä &

Taulukko 1. Elämänkulun tarkastelun taulukkopohja

Hlo, ikä ja koulutustausta	Aiempi työhistoria	1 vuosi	väli aika	2 vuosi	väli aika	3 vuosi	Toiveet tulevasta
----------------------------	--------------------	---------	-----------	---------	-----------	---------	-------------------

Kiilakoski 2018). Kolmannessa haastattelussa palattiin erityisesti hyvästä tulevaisuudesta kertovaan kuvaan ja tarkasteltiin yhdessä haastateltavien kanssa mahdollisia muutoksia tulevaisuuskuviissa ja toiveissa.

Ensimmäisessä haastattelussa jokaiselle nuorelle annettiin tutkimusesite, joka käytiin yhdessä läpi haastattelijan kanssa ennen kirjallisen suostumuksen allekirjoittamista. Nuorilta pyydettiin myös kirjallinen suostumus seuranta-haastatteluja koskevaan yhteydenottoon. Kaikki osallistujat saivat ensimmäisellä kerralla palkkioksi elokuvalipun. Haastattelut olivat nuorille vapaaehtoisia ja niistä saattoi jäädä pois, milloin halusi. Painotimme haastateltaville, ettei haastatteluilla ole vaikutusta palvelujen ja etuuksien saantiin, emmekä käsittele haastateltujen yksityisasiota Ohjaamojen työntekijöiden kanssa. Suurin osa haastatteluista pois jääneistä ei vastannut toisen ja kolmannen vuoden aikana kutsuihimme, joita lähetimme sähköpostitse ja WhatsAppilla. Viimeisen haastatteluvuoden yhteydessä pyysimme luvan olla yhteydessä uudestaan viiden vuoden päästä, ja saimme kaikilta haastatelluilta luvan.

Aineiston analyysissä hyödynsimme sisällön-analyysiä, jota ohjasi artikkelin teoriataustaan kytkeytyvä elämäntilanteiden hahmottelu. Kumpikin tutkija luki ja tarkasteli kaikkien 29 nuoren aikuisen haastattelusarjoja (85 haastattelua). Analyysin apuna hyödynnettiin Atlas.ti-ohjelmaa. Menetelmässä korostuu elämäntilanteiden hahmottaminen aineistoa lukemalla, kokemuksia koodaamalla sekä työmarkkina-asemaan kytkeytyviä luokitteluja käyttämällä. Muodostimme haastateltujen nuorten aikuisten koulutus- ja työelämäpositioita ja niiden

muutoksia (ks. Levy & Bühlmann 2016) kuvaavia taulukoita, joissa jäsennettiin nuorten elämäntilanteita seuraavilla kategorioilla: vakituisessa tai määräaikaisessa kokoaikatyössä, osa-aikatyössä, palkkatukityössä, työttömänä työnhakijana omalle alalle, työttömänä työnhakijana + urapohdinnat, aktiivitoimenpiteessä, kuntoutuksessa, päätoiminen opiskelija, useita statuksia ja yrittäjä/toiminimi. Tämä toi esille siirtymien runsautta eri vuosien välillä. Osalle nuorista teimme myös yksityiskohtaisemman elämäntilanteen jäsennyksen sisältäen aiemman työhistorian ja toiveet tulevasta (Taulukko 1).

Taulukkomuotoiset tarkastelut auttoivat tiivistämään haastattelujen sisältöä sekä hahmottamaan nuorten elämäntilanteita erotteluvia ja yhdistäviä piirteitä. Nuorten elämäntilanteiden tarkastelussa hahmotimme neljä erilaista kategorialuokkaa liittyen heidän työelämänsuhteensa kehittymiseen vuosien varrella. Luokittelimme kaikki nuoret heille sopivimpaan kategoriaan. Ne olivat: 1. työelämän ovet raottuvat vain hetkeksi ja taas sulkeutuvat; 2 a. opintoihin panostaminen nostaa työmarkkina-arvoa ensimmäistä kertaa; 2 b. uudelleen kouluttaminen nostaa työmarkkina-arvoa; 3. työelämä avautuu ja oma asema on vakiintumaan päin; sekä 4. työelämänsuhde kehittyy vaihtoehtoiseksi. Luokittelumme on kuitenkin joustava rajoiltaan. Tulokset esittelemme ensin kokonaiskuvaa luoden, sitten kategoria kerrallaan. Suojellemme tutkittavien anonymiteettiä peitenimillä sekä jättämällä pois työpaikkoihin ja terveystietoihin liittyviä yksityiskohtia. Aineistolainauksissa kerromme numerolla, minkä vuoden haastattelusta lainaus on otettu ja sulkuihin on merkitty nuoren koulutustausta.

Työelämäsuhde ja elämäntiet

Havaintamme haastateltujen nuorten aikuisten elämässä paljon muutoksia – siirtymiä opiskelusta työnhakuun, työttömyydestä työpajalle tai töihin, kausityöntekijästä työvoimakoulutukseen – sekä siirtymien mukaisia positioiden ja roolien vaihtumisia (Levy & Bühlmann 2016). Monen nuoren polku on mutkitellut kolmen vuoden seurannan aikana paljonkin, eikä viimeinen haastatteluvuosi ole pysyvä tilanne heidän elämässään. Pyrimme elämäntietojatottelussamme välttämään determinististä elämäntietojatottelua. Vaikka kolmena eri vuotena tehdyt haastattelut osoittaisivat esimerkiksi työllistymisen vaikeutta, tulevasta ei tiedä, ja kaikkea hyvääkin voi tapahtua.

Erotamme nuorten aikuisten seuranta-haastatteluista neljä työelämäsuhteeseen liittyvää elämäntietojatottelua, joista yhden jaamme kahteen alakategoriaan. Kategoriat edustavat viimeisen haastatteluvuoden elämäntilannetta huomioiden aiemmat haastattelut, eletyn elämän ja nykyisyyden. Esittelemme kategoriat taulukossa 2.

Taulukosta näkyy, että ensimmäistä kertaa lukion ja peruskoulun jälkeen kouluttautuvat olivat haastatteluista nuorimpia, kun taas muissa elämäntietojatottelukategorioissa iän keskiarvot ylittivät 26 vuotta viimeisenä haastatteluvuotena, eli vuonna 2020. On huomattavaa, että kaikissa kategorioissa oli nuoria aikuisia, jotka kertoivat terveydellisistä ongelmista, joko fyysisistä vaivoista, tapaturmista tai mielenterveyden haasteista. Emme kysyneet erikseen nuorten mahdollisia diagnooseja. Useat nuoret kertoivat myös huonoista työkokemuksistaan sekä ammatinvalinnan vaikeuksista. Kaikissa kategorioissa olevat nuoret siis kohtasivat erilaisia ongelmia ja haasteita. Seuraavaksi tarkastelemme kategoria kerrallaan, millaisia elämäntietojatotteluita hahmotimme.

Työelämän ovet raottuvat vain hetkeksi ja sulkeutuvat taas

Nuoret aikuiset, jotka kokivat pitkäaikaisia vaikeuksia päästä työelämään, olivat moninainen joukko: osa peruskoulun varassa, osa

Taulukko 2. Haastateltujen nuorten jaottelu kategorioihin iän, sukupuolen ja haastattelujen alun paikkakunnan mukaan

	Ikä (2020)	Naisia	Miehiä	Vantaa	Lahti	Yhteensä
1. Työelämän ovet raottuvat vain hetkeksi ja taas sulkeutuvat	20–30 ka 26,2	2	8	5	5	10
2 a. Opintoihin panostaminen nostaa työmarkkina-arvoa ensimmäistä kertaa	21–24 ka 22,2	5	1	3	3	6
2 b. Uudelleen kouluttautuminen nostaa työmarkkina-arvoa	22–30 ka 26	3	4	3	4	7
3. Työelämä avautuu ja oma asema on vakiintumaan päin	26–28 ka 27,5		4		4	4
4. Työelämäsuhde kehittyi vaihtoehtoiseksi	27 ka 27	1	1	1	1	2
Yhteensä	25,6	11	18	12	17	29

korkeakoulutettuja. Näiden nuorten kohdalla eri mahdollisuusrakenteiden puutteet – kuten esteet työmarkkinoilla ja työnantajien asenteissa, mielenterveyden haasteet ja perheen vähäinen tuki – hankaloittivat etenemistä (ks. Roberts 2009). Osa heistä etsi sinnikkäästi työmahdollisuuksia, kun taas osalla korostuivat kielteiset arviot omista työllistymismahdollisuuksista. Sakun usean vuoden kokemukset työ- ja harjoittelupaikkojen hakemisesta herättivät ruotimaan oman persoonan sopivuutta työelämän odotuksiin. Osaamisen sijaan Saku kiinnitti huomiota omiin persoonallisuuden piirteisiinsä.

Saku 3 (amk-tutkinto): No mulla on hirvittävän huono tuuri noiden työpaikkojen niinku, saamisessa, että mä en ole onnistunut kertaakaan saamaan työpaikkaa itelleni ja sitten mä en oo hirvittävän ihmisystävällinen henkilö ylipäättänsä, niin tän [oman alan] hommat niinku, ei mulle löydy työpaikkoja, kun mä en oo riittävän puhelias henkilö.

Haastattelija: Joo, mutta aika monenlaisiahan kai siellä on mahdollisuus kuitenkin?

Saku: Joo, mut kaikki haluaa semmosen pirteän henkilön, joka on semmonen, aina hymyilee ja hyvä asenne ja kaikkea.

Työllistymisen esteiksi haastatellut nimesivät muun muassa aiemman työkokemuksen puuttumisen, maahanmuuttajataustan, sosiaaliset vaikeudet sekä hankalat työmatkat tai -ajat. Moni nuori korosti, että työnantajat arvostavat ja painottavat rekrytoinneissa liikaa aiempaa työkokemusta. Vaikka työkokemusta olisikin kertynyt, kokemukset olivat usein kielteisiä, ja esimerkiksi työsuhteasioissa ei voinut luottaa työnantajan sanaan tai työsuhteita oli lopetettu yllättäen kertomatta syytä. Nuoret, joilla oli ikäviä työkokemuksia, varautuivat usein ennalta uusiin pettymyksiin työelämässä. Jouni oli juuri aloittanut uudessa työpaikassa, mutta suhtautui siihen varauksella.

Jouni 3 (ammattitutkinto): Ja nykyään mulla on se asenne, että yksi uusi työpaikka muiden työpaikkojen joukossa - ei sen enempää eikä vähempää. Jos enempää toivoo, sit pettyy ja jos liian vähän tai liian negatiivisesti ottaa nää ajatukset niin no, sit ei oo enää motivaatiota tehdäkään edes mitään. Et sellanen pakko oman mielenterveyden kannalta ottaa täysin neutraali asema näissä.

Nuoret aikuiset, joille työelämään pääsy oli vaikeaa, vaikuttivat saavan vain vähän tukea perheiltään ja vanhemmiltaan. Osa kuvasi suhdettaan vanhempiinsa etäiseksi ja hankalaksi. He myös kertoivat mielenterveyden ja sosiaalisten suhteiden haasteista, toisinaan myös elämän tarkoituksettomuudesta.

Haastattelija: Oisko sulla jotain lisättävää siihen, että miten sä määrittelisit itselles hyvää elämää?

Jouni 3 (ammattitutkinto): Jaa-a. Löytäis sen elämän tarkotuksen. Se on ollut hukassa nyt pidemmän aikaa. Ja ei ihan niin kun runoilijahengessä, vaan ihan konkreettisesti, et... Että ei oikein nykyäänkään tiedä, että miksi tässä hengissä ois. Onks se ihan hulluus vai järki, kumpi pitää elossa.

Useat näistä nuorista vuorottelivat työelämän, työttömyyden ja työllistämistoimien välillä. Yleisesti ottaen heillä oli paljon erilaisia siirtymiä, myös jojo-siirtymiä, joista osa johtui aktivoivan työllisyys- ja sosiaalipolitiikan toimista ja panostuksesta alle 30-vuotiaiden työllistymiseen. Esimerkiksi Saku siirtyi ammattikorkeakouluopiskelijasta, jonka oli vaikea saada harjoittelupaikkaa, valmistumisen kautta työttömäksi työnhakijaksi ja pian haastattelun jälkeen kuntouttavaan työtoimintaan. Näyttää siltä, että useilla haastatelluilla toiveet itselle sopivasta työstä tarkentuivat vuosien ja kokemusten karttuessa. Haastateltavat kertoivat, että heille voisi sopia parhaiten osa-aikainen työ tai asema työyhteisössä – myös palkka voisi olla aiempia suunnitelmia maltillisempi, ja työn perässä voisi jopa muuttaa paikkakunnalta toiselle.

Osa vaikeammin työllistyvistä nuorista aikuisista pohti tai edisti omia taiteellisia projektejaan. Tämä kuvaa tarvetta toimia ja edistystä elämässä, ainakin suunnittelun tasolla. Toive päästä työelämään näyttää vahvalta: parisuhteen, perheen ja kavereiden rinnalle toivotaan usein sopivaa työpaikkaa (ks. Aapola-Kari & Wrede-Jäntti 2017). Haastatteluhetkellä kuntouttavassa työtoiminnassa ollut Anne näki työelämään pääsyn yhteiskunnan odotusten mukaisesti tavoitteekseen, vaikka hän oli kokenut ammatilliset opinnot ja työelämän hankaliksi. Tulevaisuus oli hämärän peitossa ja arjessa korostui nykyisyydessä eläminen (ks. Leccardi 2014).

Haastattelija: No osaatko aatella sitten miltä elämä näyttäs viiden vuoden päästä?

Anne 3 (peruskoulu): No ehkä mä nyt töissä oon toivottavasti. En mä sen ihmeemmin, ku mä nyt yleensä elän päivä kerrallaan, kattoo mitä se aina tuo tullessaan. En mä osaa silleen, en mä aattele ikinä montaa päivää pitemmälle. Se on aina tapa, ku ei sitä tiä koskaan mitä huomenna tai tunnin päästä tapahtuu et se on vaan semmonen... totuus.

Seurantahaastattelujen aikana nämä nuoret aikuiset tähtäsivät työelämään ja monet heistä kokivat saavansa tähän apua työpajoilta, Ohjaamosta, TYPistä³ tai TE-palvelujen kursseilta. Työelämää ja työllistymistä edistäviä palveluja voi ennen pitkää tarkastella kriittisemmin, jos esimerkiksi terveydentila ja omat toiveet sopivat huonosti nykyisiin opinto- ja työelämäraameihin ja jos nuori kokee, ettei ole saanut tukea omiin suunnitelmiinsa.

Johanna 3 (ammattitutkinto): Työtä mä en oo viel löytänyt sellasta mitä mä oisin kyenny tekemään. Että mä olen koittanut jotain tässä nyt, päätty melko huonosti. Just sitä, että yrittää selvittää mahdollisuuksia, yrittää selvittää kouluja ja yrittää selvittää asioita, mitä tarvitset siihen omaan yritykseen ja yrittää hakea töitä niin. Kaikki kanavat läpikäyden ni.

Haastattelija: Ootsä saanu jotain tukea siihen etsimiseen?

Johanna: Ei, en oo saanut yksinkertaisesti.

Nuorille aikuisille, jotka eivät ole saaneet jalsijaa työelämässä pidemmällä aikavälillä, on kuitenkin ominaista yrittää löytää paikka yhteiskunnassa. Toistuvat vastoinkäymiset haastavat heidän tulevaisuuden toiveikkuaan.

Opintoihin panostaminen nostaa työmarkkina-arvoa

Kolmen vuoden seurantatutkimuksen aikana monet haastatelluista pohtivat aktiivisesti uravaihtoehtoja ja opiskelumahdollisuuksiaan. Pohdinta oli monille nuorille haastavaa, ja he olivat hakeneet tukea pohdintoihinsa Ohjaamojen ja muiden palveluiden ammattilaisilta. Monet kertoivat myös, että he keskustelivat työhön ja opintoihin liittyvistä asioista perheenjäsenten ja ystävien kanssa. Osa nuorista aikuisista löysi seuranta-aikana itseään kiinnostavan alan ja pääsi opiskelemaan ensimmäistä tutkintoaan peruskoulun tai lukion jälkeen. Joukossa oli myös useamman kerran opintonsa keskeyttäneitä. Nämä haastateltavat luokittelimme ”Opintoihin panostaminen nostaa työmarkkina-arvoa ensimmäistä kertaa” -kategoriaan kuuluviksi.

Moni nuorista koki iloa päästessään opintoihin ja edetessään niissä. Yksi esimerkki tästä on Tarun eteneminen urapohdintoissaan mieluisalle alalle useiden työpajajaksojen ja työkokeilun kautta. Ensimmäisenä vuotena kaikki oli vielä auki, päätöksenteko oli hankalaa.

Taru 1 (ylioppilas): Niin mul on aika, oikeestaan sanotaan viimeiset pari vuotta ollu tosi kova pohdinta sitte mitä mä haluan tehdä ja sen takia mulla onki aika tommosta, vaihtelevaa toi työkokemus. -”- Ja sitte on semmonen vähän ristiriita, että haenko mä semmosta alaa opiskelemaan mihin työllisty hyvin, mistä saa hyvän palkan vai sit sellasta alaa, mihinkä

nyt ei välttämät työllisty hyvin mutta se on enemmän semmosta, käsillä tehtävää työtä niin sanotusti. -”- Et se on semmosta, se on aika kovaa pohdintaa, että nyt taas yhteishaku tulee ni sitte pitää taas kehitellä joku semmonen suunnitelma. -”- Ja sit ku ei oikeestaan oo semmosta. Mulla on suunnitelmat vaihtuu käytännös vuoden välein aina et mitä mä haluan opiskella ja mitä mä haluan tehdä isona.

Kolmantena haastatteluvuotena Taru opiskeli ammattikorkeakoulussa toivealallaan. Tulevaisuuden suunnitelmissa oli omalla alalla työskentely ja eteneminen. Lainaus kuvastaa sitoutumista mielekkääksi koettuun ja omien arvojen mukaiseen työhön (ks. Haikkola & Myllyniemi 2020).

Haastattelija: No sit jos aattelee pikkasen vielä pidemmälle viiden vuoden päähän, niin miltä se vaikuttaa? Miltä sitte elämä vois näyttää?

Taru 3: No viiden vuoden päästä ois jo ammatti, tai tutkinto alla, et toivottavasti tekisin jossain [oman alan] töitä. Jossain vaiheessa, en välttämättä vielä viiden vuoden päästä, mut et oisin ihan päätoiminen yrittäjä, ehkä freelancer. Et vois itensä, et edelleen aattelen, et joskus vois elättää yrittämisellä, mut en välttämättä heti opintojen jälkeen. Ja jos jossain vaiheessa sen ylemmän ammattikorkeakoulututkinnon haluan suorittaa, mut siihenkin varmaan tarvitaan vähän työkokemusta alle. Et toivon vähän sais tota työuraa käyntiin, pääsis tekemään projekteja, mitkä kiinnostaa ja monipuolisesti erilaisii just alan töitä. Se ois se pääpöinti, et sais semmosta uraa eteenpäin.

Opintoalan valinta on monelle nuorelle aikuiselle vaativaa. Eräs haastatelluista pohti jo vuonna 2018 toivealaansa ja viimeisenä vuonna, kun hänet oli juuri valittu tätä alaa opiskelemaan, hän pohti, oliko ala sittenkään oikea. Hän oli saanut ylioppilaanakin ihan mieluisia töitä. Kokemukset olivat osoittaneet, että tulevaisuudesta on mahdotonta tietää.

Haastattelija: No sit, jos sä mietit vuoden päähän tästä eteenpäin, niin missä aattelit silloin olla ja minkälainen elämäntilanne on toiveena oikeestaan?
Amanda 3 (yo): No mä luulisin, et opiskelemissa,

koska mä alotan ne opinnot. Mut tosi vaikee sanoo, et mitä, koska nyt tänäki syksynä on tullu niin paljon kaikkea muutoksia, mitä mä en ois ikinä uskonu, et tapahtuu. -”- Tällä hetkellä on vähä ehkä semmonen, et mä en oo liikaa halunnu ottaa mitään ennako-odotuksia ja haluan kattoo vähä, et minne meen ja mitä teen. Silleen, et ei aattele niin, että asiat pitäs mennä tietyllä tavalla, koska ne ei vaan aina mee niin. Ja en ees tiää, että onko ne opinnot mun juttu. Seki on mietityttäny, ku mä oon ottanu vastaan, että entä, jos ne ei ookaan mun juttu, eikä oo mun ala. Mutta ei sitä nää, miten käy, ennen ku kokeilemalla.

Elämä näyttää opettaneen, että kaikenlaista yllättävää, niin myönteistä kuin kielteistäkin tulee vastaan. Tulevaisuuden suunnitelmissa on siis oltava joustavuutta: kokeilemalla oppii. Niillä, jotka kokivat löytäneensä oman alansa, tulevaisuuden suunnitelmiin kuuluivat usein jatko-opinnot.

Uudelleen kouluttautuminen nostaa työmarkkina-arvoa

Tähän kategoriaan kuuluu nuoria aikuisia, joilla on jo jokin ammattitutkinto taustallaan, mutta jotka ovat halunneet vaihtaa alaa – esimerkiksi jos aiempi ala ei ole tuntunut sopivalta tai se ei ole työllistänyt – tai opiskella korkeakoulussa joko samaa tai uutta alaa. Useat uudelleen kouluttautuvat kokivat saaneensa Ohjaamosta hyvin yksilöllistä tukea urapohdintoihinsa. Oppimisen ja etenemisen halu näytti kasvavan opiskellessa ja osa toivoikin jatkavansa ammattitutkinnon jälkeen ammattikorkeakoulussa.

Tavoitteena oli erityisesti mielekkään, varman työn saaminen tulevaisuudessa. Siihen pyrkiessä piti ponnistella.

Haastattelija: Miten visualisoisit, näkisit, minkälainen olis semmoinen sun hyvä tulevaisuus?
Jenni 3 (ammattitutkinto / toisen alan ammattitutkinnon opiskelija): No mun hyvä tulevai-

suus olis semmoinen, että mä saan ton nykyisen [koulutuksen] käytyä ja sitten mä pääsen sinne ammattikorkeaan. Ja mä jotenkin näen sen, et se tulee olemaan varmaan aika rankkaa se ammattikorkeakokemus ja tiedän, että mun täytyy tehdä niitä töitä siinä samalla. Mut sit mä vaan odotan sitä, että mul on joskus ne paperit, ja et mulla on isot markkinat mihin lähteä sit hakemaan niitä työllistymispaikkoja. -”- Ja mulla on parisuhde hyvällä mallillaan ja muuta, niin sit mä jotenkin, et se hyvä tulevaisuus on semmoinen tasainen arki, sanotaanko näin. Sellainen niin kuin varma pohja, ettei oo sitä semmosta pelkoa, että jää tyhjään päälle tai tipahtaa johonkin väliin. Sit sellasena mä ehkä näen hyvän tulevaisuuden.

Toiveet arjen varmuudesta ja tasaisuudesta sekä parisuhteesta olivat useiden jakamia toiveita. Haastateltavien joukossa oli myös nuoria aikuisia, joilla oli useita koulutuksia takanaan, mutta joilla oli siitä huolimatta haasteita löytää töitä omalta alaltaan. Uudelleen kouluttautuminen toi toiveikkuutta ja tekemistä arkeen, samanaikaisesti se saattoi aiheuttaa stressiä ja epävarmuuden tunteuksia. Joni, jolla oli kaksi ammattitutkintoa, opiskeli kolmantena haastatteluvuotena ammattikorkeakoulussa. Vaikka kolmas ammatillinen koulutus oli työn alla, usko työn löytämiseen valmistumisen jälkeen oli heikentynyt jo merkittävästi. Siinä mielessä Joni voisi kuulua myös ensimmäiseen kategoriaan, sulkeutuvien työelämäovien taakse.

Joni 3 (kaksi ammattitutkintoa / nyt amk-opiskelija): No, nyt on kumminkin jotain tekemistä, mutta vieläki on vähä niinku sillai hukassa, et mitä tällä elämällä pitäis tehdä, tai tälleen. Tääki on vaan niinkun toive, tää koulussa käynti nytten, että jos nyt tällä kertaa. Ku kaks ammattia kuitenkin jo on alla. Ei täs kauheesti niinku... Sanotaanko, et se luotto sitä kohtaan, että täs saatat elämä jonkin näköisille suunnille, nii ei ole vahvaa luottoa niin sanotusti. Saas nähdä, meneekö edes sinne suuntaan ollenkaan. Nyt on ainaki saatiin se korjausliike, että saatiin edes sitä koulua. Päästä opiskelemaan se uus ammatti, jolla nyt viimein, toivottavasti, pääsis työelämään kiinni.

Jonin toiveet tulevasta koskivat työn löytämistä, mutta myös perheen perustamista. Hän näki työn avaimena muuhun elämään ja arkeen. Kolmantena haastatteluvuotena tulevaisuuden hahmottaminen oli Jonille haastavaa. Jonin ja ”Opintoihin panostaminen nostaa työmarkkina-arvoa” -ryhmässä olleen Amandan kokemukset nostavat hyvin esille sen, ettei toivottuun koulutukseen pääsemisenäkään välttämättä avaa selkeää reittiä tulevaisuuden työelämään, vaan monenlaiset epävarmuudet ja pohdinnat kehystävät nuorten elämäntulkua. Suurin osa uudelleen kouluttautujista koki kuitenkin koulutuksessa uusia mahdollisuuksia avaavana.

Työelämä avautuu ja oma asema on vakiintumaan päin

Tähän elämäntulkukategoriaan olemme luokitelleet nuoria aikuisia, jotka kokevat löytäneensä oman alansa, saaneet siihen sopivan koulutuksen ja ovat olleet viimeisenä haastatteluvuotena töissä. Kolmella heistä oli ammatillinen tutkinto, yhdellä ammattikorkeakoulututkinto. Jokainen heistä mietti myös jatkokouluttautumista. Kahdella heistä oli ollut pitkiäkin työttömyyskausia. Viimeisenä haastatteluvuotena hekin olivat töissä, eivät tosin ihan toiveitaan vastaavassa työssä. Mutta näytti siltä, että he olivat saamassa jalansijaa työelämään.

Kaksi nuorta aikuista, joilla oli pisimmät ja vakaimmat työkokemukset, kertoivat joka vuosi haastatteluissa yksityiskohtaisesti ja innokkaasti työstään ja alastaan. Toinen teki töitä terveydenhuollossa, toinen teollisuudessa. He kertoivat myös hankalista työelämäkokemuksistaan sekä oman ammattitaidon riittämättömyydestä joissakin aiemmissa harjoittelu- tai työpaikoissaan.

Nikke 1 (amk-tutkinto): Se [osasto] on paikka mistä mut on savustettu ulos. Mun naamasta ei tykätty, must käyti valittamassa koko ajan siel töissä, että ei pärjää, ei osaa, kukaan ei neuvo, kukaan ei auta. Sit mulle valitettiin siitä ku mä en osannu tehdä niit hommia. Mä kävin puhumas osastonhoitajalleki tästä näin, et en mä voi osata, jos mulle ei oo ohjattu -” - Lopulta tehtiin semmonen päätös et mut alennettiin perusteettomasti.

Ikävistä kokemuksista ja lyhyt- ja määräaikaisista työsuhteista huolimatta viimeisenä haastatteluvuotena heidän polkunsa näytti jo vakaalta. Ammattilypeys paistoi puheissa.

Tino 3 (ammattikoulutus)... en oo pelkkä palikan tekijä siellä [työpaikalla]. Mä osallistun siellä kehityspalaverihin.

Haastattelija: Kuulostaa siltä, että sä oot ihan viihtynyt.

Tino: Oon mä viihtynyt, et se on ihan hyvä työ-sopimus mulle tehty ja siihenkin on vaikea löytää työntekijää. Et meil on tosi hyvät työehdot ja liukuva aika, ei tarvii seittämältä mennä jos mä en haluu mennä. Mä ite päätän milloin mä meen, tietty mulla on siellä tietty aikamäärä, mikä mun pitää saada viikkoon, et 40 tuntii viikko, mut muuten kyllä on huomattavasti vapaamat kädet sen työn suhteen. Kukaan ei tuu sanomaan, kunhan mä teen hommat oikein ja kukaan ei tuu päättää et miten joku työ tehään. Ja saa myös omia ideoita, tai et mul on paljon enemmän valtaa siellä. Tai et mul ei oo ikinä missään työpaikassa ollut niin paljon valtaa kuin mulla nykysin on. Et se on ollu aika nopee hyppy.

Hypyllä Tino viittaa kuntoutusveltyksestä ja Nuotti-valmennuksesta työhön pääsemiseen. Kuuden kuukauden koeaikakin oli jo ohi ja tulevaisuus näytti valoisaalta. Se, että nuorista aikuisista vain muutama voitiin luokitella tähän kategoriaan, kertoo opintojen ja uudelleen-kouluttautumisen keskeisyydestä haastateltujen nuorten aikuisten elämäkulussa ja osaltaan myös työelämään pääsyn hankaluuksista.

Työelämäsuhte kehittyvaihtoehtoiseksi

Osa haastatelluista nuorista ei tavoittele kokopäiväistä työtä ja etenemistä uralla. Heidän tavoitteenaan voi olla edistystä luovissa, omaehtoisissa töissä tai toimia osa-aikaisesti tai vapaaehtoisesti itselle mielekkäissä, omia arvoja vastaavissa tehtävissä. Heidän työelämäsuhdettaan nimitämme vaihtoehtoiseksi. Työ ei välttämättä näyttele suurta osaa myöskään heidän tulevaisuuden toiveissaan. Esimerkiksi Essillä haaveissa oli viiden vuoden päästä kotiäitiys ja osa-aikainen työ. Tulevaisuus vuodenkin päästä näytti hänestä ihan hyvältä, kävi miten tahansa nykyisessä kristillisen järjestön palkkatukityössä.

Essi 3 (amk): Toisaalta se on mahdollista, että toi työ... Kun se on kuitenkin riippuvainen siitä, min-käläinen on taloustilanne, että voidaank mulle maksaa palkkaa. Se on tietysti aina kysymysmerkki. Ei siinä oikein voi olla kuin luottavaisin mielin, että se menee parhain päin. Muuten ei oo sellaisii uhkakuvia tai pelkoja. Toki voi olla, et lopputulema on jotain aivan muuta kuin mitä mun ideaalitalanteessa tällä hetkellä on, mutta sit se voi olla niin, että... Kun mulla varsinaisesti ei oo mitään suunnitelmaa. Mä vaan ajattelen ja vähän kattelen, niin siinä on tavallaan aika paljon joustovaraa.

Lainauksessa näkyy Carmen Leccardin (2008) mainitsema joustavuus: nuoret, joilla on kulttuurisia, sosiaalisia ja taloudellisia resursseja ovat usein avoimia muutoksille ja valmiita tarttumaan erilaisiin tulevaisuuden mahdollisuuksiin. Essin kohdalla elämäkatsomuksella on varmaan vaikutusta luottavaisuuteen. Työelämäsuhteen kehittyminen vaihtoehtoiseksi voidaan nähdä uutena tapana suhtautua tulevaisuuteen, viitaten laajentuneen nykyisyyden käsitteeseen (Kojo 2010). Laajentunut nykyisyys voi käytännössä tarkoittaa tilannetta, jossa elämäkulusta tulee enemmän projektimainen.

Olli on yksi esimerkki nuoresta aikuisesta, jonka suhtautumista nykyhetkeen voisi

luonnehtia projektimaiseksi. Olli oli suorittanut ammattikorkeakoulututkinnon luovalta alalta ja ensimmäisen vuoden haastattelun aikana hän oli töissä palkkatuella. Toisen ja kolmannen vuoden haastattelujen aikana Olli oli työttömänä työnhakijana. Hänellä ei kuitenkaan ollut kiire töihin, vaan hän kertoi panostavansa omaan hyvinvointiinsa esimerkiksi urheilemalla. Hän oli myös kiinnostunut luovan ja taiteellisen osaamisensa kehittamisestä.

Haastattelija: No, ootko ollu töissä tän vuoden aikana?

Olli 3 (amk): En ole. Mä oon vaan tehnyt kaikkea itseä kehittävää lähinnä. -”- No, se juokseminen jatku mulla ja mä olin edelleen siitä tosi sillai yes... Täähän toimii. -”- Ja sit mä aloitin tekee hirveesti kaikkii tommosia... Musta tuntuu, että mä en oo kunnolla koskaan opetellu semmosia perinteisiä piirtämistaktiikoita, että pidetään elävän mallin tommosia noita nopeita piirustuksia, että saa kehitettyä silmää ja anatomiaa ja sellasta ymmärrystä, niin mä sitten aloitin tekemään sellastakin joka päivä, että mä nyt piirtelen näitä ja katon jos mun piirtokyyvyt jotenkin kehittyis ihan superpaljon ja... -”- Opettelen erilaisia ohjelmia, projekteja ja ostin tommosen hienon piirtonäytön itselleni...

Vaihtoehtoisesti työelämään suhtautuvia yhdistää jonkinlainen palkkatyökeskeistä elämäntapaa kyseenalaistava asenne. He etsivät ehkä reittejä, joissa he voisivat toteuttaa hyvän elämän ideaaliaan omista lähtökohdistaan ja arvoistaan käsin (ks. myös Myllyniemi ja Haikkola 2020, 55; Hirvilampi & Helne 2021, 146).

Nuorten muotoutuva asema koulutus- ja työmarkkinoilla

Nuoret aikuiset ovat tyypillisesti työelämän kynnyksellä tai odotushuoneessa, jossa punnitaan omaa identiteettiä, osaamista ja työkykyä sekä niiden luomia mahdollisuuksia ja

rajoitteita suhteessa työelämään. Samalla tavalla kuin toisen asteen opintoihin suuntaavat nuoret, myös työelämään suuntaavat nuoret aikuiset punnitsevat omaa yhteiskunnallista arvoaan palkkatyökeskeisessä aikuisuudessa (ks. Tolonen & Aapola-Kari 2021). Palkkatyön saavuttaminen koetaan tärkeäksi, koska se määrittelee vahvasti nuorten aikuisten yhteiskunnallista asemaa (ks. Ågren 2021). Osalle siirtymävaiheet tuovat mahdollisuuksia kokeilemiseen, itsensä ja uran pohtimiseen, kun taas toiset kokevat pikemminkin ulkopuolisuutta ja epäonnistumista työmarkkinoille asettumisen vaikeuksien vuoksi.

Nuorilta odotetaan paljon yhteiskunnassa. Nuorten tulisi tehdä koulutusta ja uraa koskevia valintoja ajallisesti rajatuissa nivelvaiheissa, mutta samalla olla suunnittelematta liian yksityiskohtaisesti. Joustavuus ja luovimisen taito ovat tarpeen ja sitä tarvitaan työelämässäkkin. Liiallinen joustavuus voi kuitenkin kostautua esimerkiksi suostumisena huonoihin työehtoihin ja jaksamisen ongelmienä. Riskiyhteiskunnassa valinnoista pitää kuitenkin kantaa yksilöllistä vastuuta (Beck 1992). Nuorten tulee osoittaa aktiivisuutta työ- ja koulutusmarkkinoilla, mutta vain tietynlainen aktiivisuus on toivottua ja sallittua esimerkiksi työttömyysturvan ja palvelujen kannalta. Nuorten tulisi suunnitella tulevaisuuttaan, mutta suunnittelu on hankalaa nopeasti muuttuvassa ja vaikeasti hallittavassa maailmassa. Suunnitelmat kutistuvat lähemmäksi nykyisyyttä tai ovat projektiluontoisia (Leccardi 2014).

Varautunein ja epävarmin suhde tulevaisuuteen oli niillä nuorilla aikuisilla, jotka kokivat pitkäaikaisia työllistymisen tai oman alan löytämisen vaikeuksia. He eivät välttämättä halunneet pohtia tulevaisuutta, koska se oli niin vaikeaa. Nuorten aikuisten kokemukset työelämästä ja opinnoista värjivät siis suhdetta tulevaisuuteen. He vaikuttivat saavan vähäistä tukea läheisiltään ja palve-

luistakin saatu tuki oli toisinaan riittämätöntä (ks. myös Haikkola ym. 2021). He myös kertoivat usein jaksamisen, mielenterveyden ja sosiaalisten suhteiden haasteista. Osa pohti kolmantena haastatteluvuotena, etteivät he olleet mitenkään edenneet elämässään, eivät ainakaan toivomallaan tavalla. Silloin haastatteluihin osallistuminen saattoi muistuttaa vaikeuksista: ”ku yrittää päästä elämässään eteenpäin, mut sit ei voi niinku kertoa mitään selkeitä edistysaskelia. Kun haluais kertoa jotain positiivista, mutta ei voi”. Pyyntömme haastatella vielä viiden vuoden päästä herätti muutamia haastateltavista miettimään, elääkö hän edes silloin. Oli vaikea miettiä tulevaisuutta niin pitkälle oman olotilan ja elämäntilanteen takia. Näissä tilanteissa korostui erityisesti nykyisyydessä eläminen näköalattomuuden raamittamana.

Nuorten elämäntilanteiden ja mahdollisuusrakenteiden (ks. Roberts 2009) erot näkyvät haastattelujen analyysissä. Ainakin osa työelämän ovien ulkopuolella kolkuttelevista nuorista aikuisista kaipaisi nykyistä vahvempaa ja pidempiaikaisempaa tukea työllistymisensä, osan tilannetta helpottaisi luultavasti vakaan työn saaminen ja työyhteisöön kuuluminen. He saattavat olla niitä, joille modernisaation lupaukset tasaisesta elämäntilanteesta ja pysyvistä työsuhteesta takaisivat hyvän tulevaisuuden (ks. Leccardi 2008).

Moni haastatelluista nuorista on pohtinut ja etsinyt itselle sopivaa, merkityksellistä alaa ja päässyt opiskelemaan sitä seuranta-aikana. He ovat tarttuneet koulutuslupauksiin ja uskovat lisää kouluttautumalla pääsevänsä entistä vakaampiin työmarkkina-asemiin. Näin on erityisesti niiden kohdalla, joiden suhde työelämään on työmarkkina-arvoon panostava (opiskelevat) sekä työelämäasemaltaan vakiintumassa olevien nuorten kohdalla. Omia ura- ja työmahdollisuuksiaan myönteisesti tähyävät nuoret aikuiset pohtivat jo tulevaisuuden kouluttautumista entistä

vaativampiin tehtäviin. Myönteiseksi koettu elämän eteneminen toi nuorille pidempää ja toiveikkaampaa näkemystä tulevaisuudesta. Toisinaan tulevaisuuden suunnitelmiin, ei vain toiveisiin, kuuluvat myös parisuhde ja lapset. Näiden nuorten suhdetta tulevaisuuteen voisi kuvata suunnitelmalliseksi. Osalla nuorista korostui taas luottavainen ja joustava suhtautuminen tulevaisuuteen Mauno Koiviston mietteen mukaisesti: ”Ellemme varmuudella tiedä, kuinka tulee käymään, olettakaamme, että kaikki käy hyvin”. Osalla korostui epäroivä, mutta kokeileva ajatus tulevaisuudesta.

Voidaan pohtia, valikoituiko tutkimuksemme Ohjaamon kautta mukaan niitä nuoria, joiden polut ovat muita nuoria todennäköisimmin epälineaarisia. Tämä voi jossain määrin pitää paikkansa, sillä Ohjaamoon tullaan yleensä jonkin kysymyksen kanssa, pohtimaan opiskelu- tai työmahdollisuuksia tai kysymään neuvoja esimerkiksi asunnon löytymiseen. Ohjaamo palveluna on tarkoitettu kaikille nuorille aikuisille ja asiakaskunnan, kuten myös haastattelemiemme nuorten aikuisten elämäntilanteet, koulutustaustat ja tuen tarpeet ovat hyvin vaihtelevia. Lisäksi tutkimuksemme kohdistuu juuri niihin nuoriin aikuisiin, joille työelämän kysymykset olivat keskeisiä – ei keihin tahansa Ohjaamossa asioiviin. Kolmivuotiset seuranta-haastattelut mahdollistivat nuorten aikuisten elämäntilanteiden ja kokemusten tarkastelun laajemmin ja syvemmin kuin yhdellä haastattelukerralla olisi mahdollista. Ensimmäisenä haastatteluvuotena hahmotettiin menneitä opiskelu- ja työelämäkokemuksia ja nykytilannetta. Seuraavina vuosina palasimme vuodentakaisiin elämäntilanteisiin, nykytilanteeseen ja tulevaisuuden näkymiin.

Olemme tuoneet artikkelissa esille nuorten aikuisten moninaisia kokemuksia, niin myönteisiä etenemisiä nuoren haluamaan suuntaan kuin hankaluuksia työllistymises-

sä ja oman paikan löytämisessä. Nuorten aikuisten toivomat, myönteiset etenemiset koulutus- ja työmarkkinoilla ovat mahdollisia, mutta parhaiten ne voivat toteutua silloin, kun yhteiskunnassa on tilaa ja aikaa nuorten aikuisten etsinnälle ja pohdinnalle sekä vastavoimia työmarkkinoiden prekarisointumiskehitykselle: avoimia työpaikkoja hyvillä työehdoilla sekä tarvittavaa tukea myös työelämäsiirtymissä.

Jälkisanat

Kiitämme kaikkia haastatteluihin osallistuneita nuoria aikuisia ja toivomme, että olemme olleet luottamuksen arvoisia, kun tulkitsemme haastatteluissa kertomianne asioita.

Viitteet

- 1 Molemmat ovat niin sanottuja ykköskirjoittajia.
- 2 Kaupunkeina Lahti ja Vantaa eroavat muun muassa siten, että alle 25-vuotiaiden työttömyysaste on pitkään ollut maan keskiarvoa (vuonna 2019 12,4 %) korkeampi Lahdessa (18,5 %) kun taas Vantaalla se on matalampi (9,3 %).
- 3 Työllistymistä edistävä monialainen yhteispalvelu (TYP) on TE-toimiston, kunnan ja Kelan yhteinen toimintamalli, joka palvelee pidempään työttömänä olleita työnhakijoita.

Lähteet

- Aaltonen, Sanna & Berg, Päivi (2018) Nuorten aikuisten siirtymät palkkatyöhön jarittäjyyteen. *Nuorisotutkimus* 36 (2), 3–18.
- Aaltonen Sanna & Berg, Päivi & Ikäheimo, Salla (2015) *Nuoret luukulla. Kolme näkökulmaa syrjäytymiseen ja nuorten asemaan palvelujärjestelmässä*. Helsinki: Nuorisotutkimusverkosto/ Nuorisotutkimusseura, julkaisuja 160.
- Aapola-Kari, Sinikka & Wrede-Jäntti, Matilda (2017) Perinteisiä toiveita, nykyhetkeen kiinnittyviä pelkoja – nuoret pohtivat tulevaisuutta. Teoksessa Sami Myllyniemi (toim.) *Katse tulevaisuudessa. Nuorisobarometri 2016*. Nuorisotutkimusseura/

- Nuorisotutkimusverkosto, julkaisuja 189. Helsinki: Opetus- ja kulttuuriministeriö & Valtion nuorisoneuvosto & Nuorisotutkimusverkosto, 159–175.
- Alatalo, Johanna & Mähönen, Erno & Räisänen, Heikki (2017) *Nuorten ja nuorten aikuisten työelämä ja sen ulkopuolisuus*. TEM-analyyseja 76/2017. <https://julkaisut.valtioneuvosto.fi/bitstream/handle/10024/79182/nuorten%20ty%C3%B6el%C3%A4m%C3%A4%20ja%20sen%20ulkopuolisuus%202017.pdf> (Viitattu 8.3.2021.)
- Beck, Ulrich (1992) *Risk Society. Towards a New Modernity*. Munich: SAGE Publications.
- Elder, Jr., Glen H. (1998) The life course as a developmental theory. *Child Development* 69 (1), 1–12.
- Farrugia, David (2019) How youth become workers: Identity, inequality and the post-Fordist self. *Journal of Sociology* 55 (4), 708–723.
- France, Alan (2008) “From Being to Becoming: The Importance of Tackling Youth Poverty in Transitions to Adulthood.” *Social Policy and Society* 7 (4), 495–505.
- France, Alan (2016) *Understanding Youth in the Global Economic Crisis*. University of Bristol: Policy Press.
- Gretschel, Anu, & Myllyniemi, Sami (2020) *Kuulummeko yhteiskuntaan? Työn ja koulutuksen ulkopuolella olevien nuorten käsityksiä tulevaisuudesta, demokratiasta ja julkisista palveluista*. Helsinki: Kunnallisanalann kehittämässä.
- Haapakorva, Pasi & Ristikari, Tiina & Kiilakoski, Tomi (2018) Toisen asteen keskeyttämisen taustatekijöitä. Teoksessa Elina Pekkarinen & Sami Myllyniemi (toim.) *Opin polut ja pientareet. Nuorisobarometri 2017*. Helsinki: Valtion nuorisoneuvosto, Nuorisotutkimusseura/Nuorisotutkimusverkosto, Opetus- ja kulttuuriministeriö, 167–177.
- Haikkola, Lotta & Myllyniemi, Sami (2020) *Hyvää työtä! Nuorisobarometri 2019*. Helsinki: Valtion nuorisoneuvosto, Nuorisotutkimusseura, Nuorisotutkimusverkosto & Opetus- ja kulttuuriministeriö.
- Haikkola, Lotta (2021) Classed and Gendered Transitions in Youth Activation: The Case of Finnish Youth Employment Services. *Journal of Youth Studies* 24 (2), 250–266.
- Haikkola, Lotta & Määttä, Mirja & Toiviainen, Sanna & Uusikangas, Silja (2021) Työllistymistä edistävien palvelujen yhdenvertaisuus nuorten näkökulmasta. Teoksessa Päivi Berg & Sami Myllyniemi *Palvelu pelaa! Nuorisobarometri 2020*. Valtion nuorisoneuvosto, Nuorisotutkimusseura/Nuorisotutkimusverkosto, Opetus- ja kulttuuriministeriö, 111–132.

- Hanski, Sini & Järvensivu, Anu (2020) Työllisyysnousee tarina kerrallaan – Tutkimus työttömien identiteetin uudelleenrakentamisesta. Teoksessa *Työpoliittinen aikakauskirja*. Finnish Labour Review 1/2020, vsk. 63. Helsinki: Työ- ja elinkeinoministeriö.
- Helne, Tuula & Hirvilampi, Tuuli (2021) *Puristuksissa? Nuoret ja kestävä hyvinvoinnin ehdot*. Helsinki: Kelan tutkimus.
- Hiilamo, Heikki & Määttä, Anne & Koskenvuo, Karoliina & Pyykkönen, Jussi & Räsänen, Tapio & Aaltonen, Sanna (2017) *Nuorten osallisuuden edistäminen. Selvitysmiehen raportti*. Diakonia-ammattikorkeakoulu. https://www.theseus.fi/bitstream/handle/10024/133266/Puheenvuoro_11_978-952-493-298-1.pdf?sequence=4&isAllowed=y (Viitattu 9.10.2021.)
- Hitlin, Steven & Elder, Jr, Glen H. (2007) Time, self and the curiously abstract concept of agency. *Sociological Theory* 25 (2), 170–191.
- Ikonen, Hanna-Mari & Nikunen, Minna (2019) Young adults and the tuning of the entrepreneurial mindset in neoliberal capitalism. *Journal of Youth Studies* 22 (6), 824–838.
- Jokinen, Eeva (2015) Tohkeisuus. Teoksessa Eeva Jokinen & Juhana Venäläinen (toim.) *Prekarisaatio ja affekti*. Nykykulttuurin tutkimuskeskuksen julkaisuja. Jyväskylän yliopisto, 31–51.
- Julkunen, Raija (2008) *Uuden työn paradoksit*. Tampere: Vastapaino.
- Juntunen, Anna (2019) *”Minä uskon hyvään elämään.” Nuoret ja elämäkulussa rakentuva toimijuus*. Väitöskirja. Helsinki: Helsingin yliopisto.
- Juvonen, Tarja (2015) *Sosiaalisesti kontrolloitu, hauraasti autonominen. Nuorten toimijuuden rakentuminen ertsivässä työssä*. Nuorisotutkimusverkosto/Nuorisotutkimusseura, julkaisuja 165. Helsinki: Nuorisotutkimusseura.
- Järvinen, Tero & Vanttaja, Markku (2013) Koulupudokkainen työurat. Vuosina 1983 ja 1995 koulutuksen ja työn ulkopuolella olleiden nuorten urapolkunen vertailu. *Yhteiskuntapolitiikka* 78 (5), 509–519.
- Kallio, Jenni & Åberg, Susanna (2022) *Kirjoituksia kestävästä hyvinvoinnista, osa 4: Nuori kansalainen – arvokas ammattilainen ja yhteiskunnan jäsen? Kriittisen tutkimuksen näkökulmia nuorten hyvinvointiin ja osallisuuteen*. ALL-YOUTH -hanke. <https://www.allyouthstn.fi/kirjoituksia-kestavasta-hyvinvoinnista-osa-4-nuori-kansalainen-arvokas-ammattilainen-ja-yhteiskunnan-jasen-kriittisen-tutkimuksen-nakokulmia-nuorten-hyvinvointiin-ja-osallisuuteen/> (Viitattu 1.4.2022.)
- Kojo, Marjaana (2010) Laajentunut nykyisyys: nuorten tulevaisuuteen suuntautuminen työn marginaalissa. *Nuorisotutkimus* 28 (2), 23–35.
- Leccardi, Carmen (2008) New biographies in the ‘risk society’? About future and planning. *Twenty-First Century Society* 3 (2), 119–129.
- Leccardi, Carmen (2014) Young people and the new semantics of the future. *Società Mutamento Politica* 5(10), 41–54.
- Levy, René & Bühlmann, Felix (2016) Towards a socio-structural framework for life course analysis. *Advances in Life Course Research* 30 (1), 30–42.
- MacDonald, Robert & Giazizoglu, Andreas (2019) Youth, enterprise and precarity: or, what is, and what is wrong with, the ‘gig economy’? *Journal of Sociology* 55 (4), 724–740.
- Määttä, Mirja (2018) Työtä, osaamista ja arjen taitoja – Ohjaamot tehtävänsä määrittämässä. Teoksessa Mika Gissler & Marjatta Kekkonen & Päivi Känkänen (toim.) *Nuoret palvelujen pauloissa. Nuorten elinolat -vuosikirja 2018*. Helsinki: Terveyden ja hyvinvoinnin laitos, 158–169.
- Ojala, Satu & Nätti, Jouko & Lipiäinen, Liudmila (2018) Types of temporary employment: an 8-year follow-up of labour market attachment”. *Social Indicators Research* 138 (1), 141–163. <https://doi.org/10.1007/s11205-017-1648-7>.
- Roberts, Ken (2009) Opportunity structures then and now. *Journal of Education and Work* 22 (5), 355–368.
- Rubin, Anita (2000) *Growing up in Social Transition: In Search of a Late-modern Identity*. Turun yliopiston julkaisuja, sarja B, Humaniora osa 234. Turun yliopisto.
- Rubin, Anita (2008) Tolkkuja toiveisiin? Tulevaisuudenkuvat elämäntalouden välineinä. *Nuorisotutkimus* 26 (3), 53–57.
- Salovaara, Veronica (2021) *Structured Agency – Students’ Scope of Action in the Transition Phase from Basic Education to Upper Secondary Education in Finland*. Helsinki: Ab Det finlandssvenska kompetenscentret inom det sociala området.
- TEM (2018) *Ohjaamon perusteet*. TEM esitteet 6/2018. <https://temo.fi/documents/1410877/2934378/Ohjaamotoiminnan+perusteet> (Viitattu 21.10.2021.)
- Tolonen, Tarja & Aapola-Kari, Sinikka (2021) Nuorten toisen asteen koulutusvalinnat: pääomat, strategiat ja koulutuksellisen arvon muotoutuminen. *Sosiologia* (2), 117–133.
- Varjo, Janne & Kalalahti, Mira & Jahnukainen, Markku (2018) “Ei oikein mikään oo mun juttu”: Rajoituneita ja rajoitettuja siirtymiä peruskoulusta eteenpäin. *Nuorisotutkimus* 36 (4), 19–34.

- Vilmilä, Fanny & Kiilakoski, Tomi (2018) Katso kuvat: Visuaaliset menetelmät nuorten ja nuorisotyön tutkimuksessa. Teoksessa Tomi Kiilakoski & Päivi Honkatukia (toim.) *Miten tutkia nuoria ja nuorisotyötä*. Tampere: Vastapaino, 221–240.
- Walther, Andreas (2006) Regimes of youth transitions. Choice, flexibility and security in young people's experiences across different European contexts. *Young* 14 (2), 119–139.
- Westerback, Frida & Rissanen, Hanna (2020) Prekaarit työmarkkinat ja nuorten aikuisten strategiat luovia työkeskeisen yhteiskunnan normien puristuksissa. Teoksessa Mirja Määttä & Anne-Mari Souto (toim.) *Tutkittu ja tulkittu Ohjaamo. Nuorten ohjaus ja palvelut integraatiopyörteessä*. Nuorisotutkimusseura/Nuorisotutkimusverkosto, julkaisuja 226. Helsinki: Nuorisotutkimusseura, 120–145.
- Woodman, Dan & Wyn, Johanna (2015) *Youth and generation: Change and inequality in the lives of young people*. London: Sage.
- Wyn, Johanna & Woodman, Dan (2006) Generation, youth and social change in Australia. *Journal of Youth Studies* 9 (5), 495–514.
- Ågren, Susanna & Pietilä, Ilkka & Rättilä, Tiina (2020) Palkkatyökeskeisen ajattelun esiintyminen ammattiin opiskelevien työelämäasenteissa. Teoksessa Lotta Haikkola & Sami Myllyniemi (2020) *Hyvää työtä! Nuorisobarometri 2019*. Helsinki: Valtion nuorisoneuvosto & Nuorisotutkimusseura/Nuorisotutkimusverkosto & Opetus- ja kulttuuriministeriö, 157–178.
- Ågren, Susanna (2021) Exploring vocational education students' visions of a successful transition to working life from the perspective of societal belonging. *Journal of Applied Youth Studies*, 67–81.